

Таня

Іван Бунін

Переклад Олександра Грязнова

Вона служила покоївкою у його родички, дрібної поміщиці Казакової, їй ішов вісімнадцятий рік, вона була невеличка зростом, що було особливо помітно, коли вона, м'яко погойдуючи спідницею і злегка піднявши під кофточкою маленькі груди, ходила боса або, взимку, у валянках, її просте личко було тільки миловиде, а сірі селянські очі прекрасні тільки молодістю. У ту далеку пору він розтрачував себе безрозсудно, життя вів бурлацьке, мав багато випадкових любовних зустрічей і зв'язків – і як до випадкового поставився і до зв'язку з нею...

Вона швидко змирилася з тим фатальним, дивовижним, що якось раптом сталося з нею тої осінньої ночі, кілька днів плакала, але з кожним днем все більше переконувалась, що сталося не горе, а щастя, що стає він їй все милішим і дорожчим; у хвилини близькості, які незабаром стали повторюватись все частіше, вже називала його Петриком і говорила про ту ніч як про їх спільне заповітне минуле.

Він спершу вірив і не вірив:

— Невже справді ти не прикидалась тоді, що спиш?

Але вона тільки розкривала очі:

— Та хіба ви не відчували, що я сплю, хіба не знаєте, як діти і дівки сплять?

— Якби я знав, що ти справді спиш, я б тебе нізащо не торкнувся.

— Ну а я нічого, нічого не чула, майже до останньої хвилиночки! Тільки як це ви надумали прийти до мене? Приїхали і навіть не поглянули на мене, тільки вже ввечері спитали: ти, певне, недавно найнялась, тебе, здається, Танею звати? І потім стільки часу дивились, ніби зовсім не помічаєте. Отже, прикидалися?

Він запевняв, що, звичайно, прикидався, але говорив неправду: все трапилось зовсім несподівано і для нього.

Він провів початок осені в Криму і по дорозі в Москву заїхав до Казакової, прожив тижнів зо два у заспокійливій простоті її садиби і убогих днів початку листопада і вже збирався від'їжджати. Того дня, на прощання з селом, він зранку до вечора їздив верхи з рушницею за плечима і з гончаком порожніми полями і голими перелісками, нічого не знайшов і повернувся в садибу стомлений і голодний, з'їв за вечерею сковороду битків у сметані, випив графинчик горілки і декілька склянок чаю, поки Казакова, як завжди, говорила про свого покійного чоловіка і про двох своїх синів, що служили в Орлі. Годині о десятій дім, як завжди, був уже темним, тільки горіла свічка в кабінеті за вітальнею, де він жив, приїжджаючи. Коли він увійшов у кабінет, вона зі свічкою в руці стояла на його постелі на тахті навколішках, водячи вогником свічки по дерев'яній стіні. Побачивши його, вона сунула свічу на нічний столик і, зіскочивши, кинулась геть.

— Що таке? – спитав він, сторопівши. – Чекай, що ти тут робила?

— Клопа палила, — відповіла вона швидким шепотом. – Стала готувати вам постіль, дивлюсь, а на стіні клоп...

І зі сміхом побігла.

Він подивився їй услід і, не роздягаючись, знявши лиш чоботи, приліг на ватяну ковдру на тахті, сподіваючись ще покурити і щось подумати, — засинати о десятій було незвично, — і відразу заснув. На хвилину отямився, турбуючись крізь сон від тремтячого вогника свічі, подув на неї і знову заснув. Коли ж знову розплющив очі, за двома вікнами у двір і за бічним вікном у сад, повним світла, стояла осіння місячна ніч, порожня і самотньо прекрасна. Він знайшов у сутінках біля тахти черевики і пішов у сусідній з кабінетом передпокій, щоб вийти на задній ганок, — поставити йому на ніч, що потрібно, забули. Але двері передпокою виявились замкненими зовні на засув, і він пішов таємниче освітленим з двору домом на парадний ганок. Туди виходили через головний передпокій і великі дерев'яні сіни. У цьому передпокою, навпроти високого вікна над старим рундуком, була перегородка, а за нею кімната без вікон, де завжди жили покоївки. Двері у перегородці були трохи відчинені, за ними було темно. Він запалив сірник і побачив її сплячу. Вона навзгак лежала на дерев'яному ліжку, в одній сорочці і в бумазейній спідничці, — під сорочкою круглились її маленькі груди, босі ноги були заголені до колін, права рука, відкинута до стіни, і лице на подушці здавалися мертвими... Сірник погас. Він постояв – і обережно підійшов до ліжка...

Виходячи через темні сіни на ганок, він гарячково думав: "Як дивно, як несподівано! І невже вона справді спала?"

Він постояв на ганку, пішов по двору... І ніч якась дивна. Широкий, порожній, залитий світлом високого місяця двір. Навпроти сараю, укриті старою скам'янілою соломою, — скотний двір, каретний сарай, конюшні. За їх дахами, на північному небосхилі, повільно розходяться таємничі нічні хмари – мертві снігові гори. Над головою лиш легкі білі, і високий місяць алмазно сльозиться в них, раз-у-раз виходить на темно-сині прогалини, на зоряні глибини неба і ніби ще яскравіше осяває дахи і двір. І все навкруг якесь дивне у своєму нічному існуванні, відсторонене від усього людського, безцільно сяюче. І дивно ще тому, що ніби вперше бачить він весь цей нічний, місячний, осінній світ...

Він сів біля каретного сараю на підніжку тарантаса, закиданого засохлим брудом. Було по-осінньому тепло, пахло осіннім садом, ніч була урочиста, незворушна і благосна і якось дивовижно поєднувалася з тими почуттями, що виніс він від цього несподіваного єднання з напівдитячим жіночим еством...

Вона тихо заридала, прийшовши до тями і ніби тільки цієї хвилини зрозумівши те, що сталося. Але, можливо, не ніби, а справді? Все тіло її піддавалось йому, як неживе. Він спершу пошепки спробував пробудити її: "Послухай, не бійся..." Вона не чула або робила вигляд, що не чує. Він обережно поцілував її у гарячу щоку – вона ніяк не відгукнулася на цілунок, і він подумав, що вона мовчки дала йому згоду на все, що за цим може бути. Він роз'єднав її ноги, їх ніжне, гаряче тепло, — вона тільки зітхнула вві

сні, слабо потягнулась і закинула руку за голову...

"А якщо ніякого удавання не було?" — подумав він, встаючи з підніжки і схвилювано дивлячись на ніч.

Коли вона заридала, солодко і гірко, він з почуттям не тільки тваринної вдячності за те несподіване щастя, яке вона несвідомо дала йому, але й захвату, любові став цілувати її у шию, у груди, все, що п'ярко пахло чимось сільським, дівочим. І вона, ридаючи, раптом відповіла йому жіночим несвідомим поривом — міцно і теж ніби вдячно обняла і притисла до себе його голову. Хто він, вона ще не розуміла у напівсні, але все одно — це був той, з ким вона, в певний строк, вперше повинна була з'єднатися у найпотаємнішій і блаженно-смертній близькості. Ця близькість, обопільна, сталася і вже нічим у світі розірвана бути не може, і він навіки виніс її у собі, і ось ця незвичайна ніч приймає його у своє незбагненне світле царство разом з нею, з цією близькістю...

Як він міг, від'їжджаючи, згадувати її тільки випадково, забувати її милий щиросердний голосок, її то радісні, то сумні, але завжди люблячі, віддані очі, як він міг любити інших і декотрим з них надавати значно більшого значення, ніж їй!

Наступного дня вона прислужувала, не піднімаючи очей. Казакова спитала:

— Що це ти така, Таню?

Вона покійно відповіла:

— Чи мало у мене горя, пані...

Казакова сказала йому, коли вона вийшла:

— Так, звичайно: сирота, без матері, батько жебрак, непутящий мужик...

Під вечір, коли вона ставила на ганку самовар, він, проходячи, сказав їй:

— Ти не думай, я тебе давно полюбив. Кинь плакати, побиватися, цим нічому не допоможеш...

Вона тихо відповіла, зморгуючи сльози і засовуючи в самовар запалені тріски:

— Якби й справді полюбили, все ж би легше було...

Потім вона стала іноді поглядати на нього, начебто несміло питати поглядом: правда?

Якось ввечері, коли вона ввійшла поправляти йому постіль, він підійшов до неї і обійняв її за плече. Вона злякано глянула на нього і, зашарівшись, прошепотіла: — Відійдіть заради господа. Що, як стара зайде...

— Яка стара?

— Та стара покоївка, ніби не знаєте!

— Я до тебе нині вночі прийду...

Її ніби обпекло, — попервах стара наганяла на неї жах:

— Ой, що ви, що ви! Я від страху з розуму зійду!

— Ну, не треба, не бійся, не прийду, — сказав він поспіхом.

Вона служила тепер уже як раніше, швидко і турботливо, знову стала вихором носитись через двір у кухню, як носилась перше, і часом, у зручну хвилину, потайки кидала на нього погляди вже зніяковіло-радісні. І от одного ранку, ще вдосвіта, коли він ще спав, її послали в місто за покупками. За обідом Казакова сказала:

— Що робити, старосту з робітником я відіслала на млин, нікого послати за Танею на станцію. Може, ти б з'їздив?

Він, стримавши радість, відповів з награною недбалістю:

— Що ж, охоче проїдусь.

Стара покоївка, що подавала на стіл, насупилась:

— За що ж ви, пані, хочете дівку навік зганьбити? Що ж після цього почнуть говорити про неї по всьому селу?

— Ну, то їдь сама, — сказала Казакова. — Що ж їй, пішки, чи що, зі станції іти?

Біля четвертої він виїхав, у шарабані, на старій високій чорній кобилі і, боячись запізнитись до поїзда, добряче підганяв її за селом, підскакуючи на маслянистій, грудкуватій, підмерзлій і потім відсирілій дорозі, — останні дні були вологі, туманні, а в той день туман був особливо густим: ще коли він їхав по селу, здавалося, що надходить ніч, і в хатах вже видно було димно-червоні вогні, якісь дикі за сизістю туману. Далі, в полі, стало майже зовсім темно і від туману вже непроглядно. Назустріч тягнуло холодним вітром і мокрою млою. Але вітер не розігнав туману, навпаки, наганяв усе густіше його холодний, темно-сизий дим, душив ним, його пахучою сирістю, і здавалось, що за його непроглядністю немає нічого - кінець світу і всього живого. Картуз, чуйка, вії, вуса, все було у найдрібнішому мокрому бісері. Чорна кобила розмашисто неслася вперед, шарабан, підскакуючи на слизьких грудках, бив йому в груди. Він примудрився і закурив - солодкий, духмяний, теплий, людський дим цигарки змішався з первісним запахом туману, пізньої осені, мокрого голого поля. І все темнішало, все навкруг вкривав морок, вгорі і внизу, — майже не стало видно довгої шиї кобили, що невиразно темніла, її насторожених вух. І все посилювалось почуття близькості до неї - єдиної живої істоти у цій пустелі, у мертвій ворожості всього того, що праворуч і ліворуч, попереду й позаду, всього того невідомого, що так зловісно приховано у цій димній пільмі, яка все густіше і чорніше набігала на нього... Коли він в'їхав у село при станції, його охопила відрада житла, жалюгідних вогників у вбогих віконечках, їх ласкавого затишку, а на станції все вокзальне здалося зовсім іншим світом, живим, бадьорим, міським. І не встигнув він прив'язати кобилу, як, гримлячи, заблищав до вокзалу світлими вікнами поїзд, обдавши сірковим запахом кам'яного вугілля. Він побіг у вокзал з таким почуттям, ніби чекав молоду дружину, і відразу побачив, як ввійшла вона вслід за вокзальним сторожем, що ніс два кульки покупок: вокзал був брудним, смердів керосином ламп, які тьмяно освітлювали його, а вона вся сяяла збудженими очима, юністю схвилюваного незвичною мандрівкою лица, і сторож щось говорив їй на "ви". І вона раптом зустрілась з ним поглядом і навіть зупинилась від збентеження: що таке, чому він тут?

— Таню, — поспіхом сказав він, — доброго вечора, я за тобою, нікого було послати...

Чи був коли-небудь у її житті такий щасливий вечір! Він сам приїхав за мною, а я з міста, я чепурна і така гарна, як він і уявити собі не міг, бачачи мене завжди лиш у старій спідничці, в ситцевій бідній кофтині, у мене лице, як у модистки, під цією

шовковою білою хустинкою, я в новій гарусній коричневій сукні під суконною жакеткою, на мені білі паперові панчохи і нові півчобітки з мідними підківками! Вся тремтячи в середині, вона заговорила з ним таким тоном, яким говорять у гостях, і, злегка піднявши поділ, пішла за ним дамськими кроками, поблажливо дивуючись: "Ох, господи, як тут слизько, як натоптали мужики!" Вся завмираючи від радісного страху, високо підняла вона сукню над білою коленкоровою спідницею, щоб сісти на спідницю, а не на сукню, ввійшла у шарабан і сіла поруч з ним, ніби рівна йому, і незручно підбралась від кульків у ногах.

Він торгнув кобилу і погнав її у крижану пітьму ночі і туману, повз вогники, що де-не-де ряхтіли у хатах, по вибоїнах цієї нестерпної сільської осінньої дороги, і вона не сміла сказати слова, жахаючись його мовчання: чи не розсердився він на що-небудь? Він це розумів і навмисне мовчав. І раптом, виїхавши за село і поринувши вже в повний морок, перевів кобилу на крок, взяв віжки у ліву руку і стиснув правою її плечі у всипаній холодним мокрим бісером жакетці, бурмочучи і сміючись:

— Таню, Танечко...

І вона вся рвонулась до нього, притиснувшись до його щоки шовковою хусткою, ніжним зашарілим лицем, повними гарячих сліз віями. Він знайшов її мокрі від радісних сліз губи і, зупинивши кобилу, довго не міг відірватись від них. Потім, як сліпий, не бачачи нічого в тумані і мороку, вийшов із шарабана, кинув чуйку на землю і потягнув її до себе за рукав. Все відразу зрозумівши, вона скочила до нього і, зі швидкою турботливістю піднявши весь свій заповітний убір, нову сукню і спідницю, навпомацки лягла на чуйку, навіки віддаючи йому не тільки все своє тіло, тепер уже в повну його власність, але і всю свою душу.

Він знову відклав свій від'їзд.

Вона знала, що це заради неї, вона бачила, який ласкавий він з нею, говорить вже як з близькою, своїм таємним другом у домі, і перестала боятися, тремтіти, коли він підходив до неї, як тремтіла перший час. Він став спокійнішим і простішим у хвилини кохання - вона швидко прилаштувалася до нього. Вона вся змінилася з тою швидкістю, на яку здатна молодість, зробилася рівна, безтурботно-щаслива, вже легко називала його Петриком і часом навіть прикидалась, ніби він докучає їй своїми цілунками: "Ох, господи, проходу мені від вас немає! Ледь побачить мене одну - зразу до мене!" — і це надавало їй особливу радість: значить, він любить мене, значить, він зовсім мій, якщо я можу говорити з ним так! І ще було щастя: виказувати йому свої ревності, своє право на нього:

— Слава богу, нема ніякої роботи на току, а то, були б дівки, я б вам показала, як ходити до них! - говорила вона. І додавала, раптом зникновівши, зі зворушливою спробою посміхнутися: — Чи вам мало мене одної?

Зима настала рано. Після туманів завернув морозний північний вітер, скував маслянисте груддя доріг, скам'янив землю, спалив останню траву в саду і на дворі. Пішли білясто-свинцеві хмари, зовсім оголений сад шумів неспокійно, квапливо, ніби тікаючи кудись, вночі біла половинка місяця так і поринала у клубки хмар. Садиба і

село здавалися безнадійно бідними і грубими. Потім став порошити сніг, забілюючи мерзлу грязюку ніби цукровою пудрою, і садиба і видні із неї поля стали сизо-білі і просторі. На селі кінчали останню роботу – засипали у льохи на зиму картоплю, перебираючи її, відкидаючи гнилу. Якось він пішов пройтись по селу, одягнувши кожушину на лисячому хутрі і натягнувши хутрянну шапку. Північний вітер смикав йому вуса, обпікав щоки. Над усім висіло похмуре небо, сизо-біле похиле поле за річкою здавалось дуже близьким. У селі лежали на землі біля порогів лантухи з купами картоплі. На лантухах сиділи, працюючи, баби і дівки, закутані у пенькові шалі, у рваних куртках, в розбитих валянках, з посинілими обличчями і руками, — він з жахом подумав: а під подолами у них зовсім голі ноги!

Коли він прийшов додому, вона стояла у передпокої, обтираючи ганчіркою киплячий самовар, щоб нести його на стіл, і зразу сказала впівголоса:

— Це ви, певне, в село ходили, там дівки картоплю перебирають... Що ж, гуляйте, гуляйте, обирайте собі яка краща!

І, стримуючи сльози, вискочила у сіни.

Надвечір густо, густо повалив сніг, і, пробігаючи повз нього по залі, вона глянула на нього з нестримною дитячою веселістю і, піддразнюючи, шепнула:

— Що, багато тепер нагуляєтесь? Та чи те ще буде – собаки по всьому двору качаються – понесе така завірюха, що й носа з дому не висунете!

"Господи, — подумав він, — як же я наважусь сказати їй, що ось-ось поїду!"

І йому пристрасно захотілося бути якомога скоріше у Москві.

Мороз, заметіль, на площі, навпроти Іверської, парні санчата з буркотливими дзвіночками, на Тверській високе електричне світло ліхтарів у сніжних вихорах... у Великому Московському виблискують люстри, розливається струнна музика, і ось він, кинувши хутряне засніжене пальто на руки швейцарам, витираючи хусткою мокрі від снігу вуса, звично, бадьоро входить по червоному килиму в нагріту людну залу, в гамір, у запах страв і цигарок, у метушню лакеїв і у струнні хвилі, то розпусно-млосні, то відчайдушно-бурхливі, що покривають все...

Всю вечерю він не міг підняти очі на її безтурботну біганину, на її заспокоєне лице.

Пізно ввечері він одягнув валянки, стару ентову шубу покійного Казакова, насунув шапку і через задній ганок вийшов на хуртовину – дихнути повітря, подивитись на неї. Але під навіс ганку вже нанесло цілий замет, він спіткнувся в ньому і набрав повні рукава снігу, далі було справжнє пекло, біле стрімке шаленство. Він з трудом, потопаючи, обійшов будинок, дістався до переднього ганку і, тупаючи, обтрушуючись, вбіг у темні сіни, що гуділи від бурі, потім у теплий передпокій, де на рундуці горіла свіча. Вона вискочила з-за перегородки боса, у тій же бумазейній спідничці, сплеснула руками:

— Господи! Та звідки ж це ви!

Він скинув на рундук шубу і шапку, обсипавши його снігом, і в божевільному захваті ніжності схопив її на руки. Вона в такому ж захваті вирвалась, схопила віник і почала обмітати його білі від снігу валянки і тягнути їх з ніг:

— Господи, і там повно снігу! Ви на смерть застудитесь!

Вночі, крізь сон, він іноді чув: одноманітно шумить з одноманітним натиском на дім, потім бурхливо налітає, сипле снігом у віконниці, струшуючи їх, — і падає, віддаляється, шумить присипляюче... Ніч здається нескінченною і солодкою – тепло постелі, тепло старого будинку, самотнього в білій пільмі рухомого сніжного моря...

Вранці здалося, що це нічний вітер зі стуком розчиняє віконниці, б'є ними у стіни – відкрив очі – ні, вже світло, і звідусіль дивиться в заліплені снігом вікна біла, біла білизна, яку нанесло аж до підвіконь, а на стелі лежить її білий відблиск. Все ще шумить, віє, але вже тихше і вже по-денному. З узголів'я тахти видно навпроти два вікна з подвійними, почорнілими від часу рамами у дрібну клітку, третє, ліворуч від узголів'я, біліше і світліше за всі. На стелі цей білий відблиск, а в куті тремтить, гудить і постукує заслінка печі, яку втягує вогонь, що розгоряється – як добре, він спав, нічого не чув, а Таня, Танечка, вірна, кохана, розчинила віконниці, потім тихо ввійшла у валянках, вся холодна, в снігу на плечах і на голові, закутаній пеньковою хусткою, і, ставши навколішки, запалила піч. І не встиг він подумати, як вона ввійшла, несучи тацю з чаєм, вже без хустки. З ледь помітною посмішкою глянула, ставлячи тацю на столик біля узголів'я, в його по-ранковому ясні, від сну ніби здивовані очі:

— Що ж ви так заспались?

— А котра година?

Подивилась на годинник на столику і відповіла не відразу – досі не зовсім розбирає, котра година:

— Десять... За десять хвилин дев'ята...

Поглянувши на двері, він потягнув її до себе за спідницю. Вона відхилилась, відсторонюючи його руку:

— Ніяк не можна, всі прокинулись...

— Ну, на одну хвилинку!

— Стара зайде...

— Ніхто не зайде – на одну хвилинку!

— Ох, морока мені з вами!

Швидко витягнувши одна за одною ноги в шерстяних панчохах із валянок, лягла, озираючись на двері... Ах, цей селянський запах її голови, подиху, яблучний холодок щоки! Він сердито зашепотів:

— Знову ти цілуєшся зі стиснутими губами! Коли я тебе відучу!

— Я не панянка... Почекайте, я нижче ляжу... Ну, скоріше, боюсь до смерті.

І вони уп'ялися один одному в очі – пильно і безтямно, очікувально.

— Петрику...

— Мовчи. Навіщо ти говориш завжди у цей час!

— Та коли ж мені і поговорити з вами, як не в цей час! Я не буду більше губи стискати... Присягніться, що у вас нікого немає у Москві...

— Не обіймай мене так за шию.

— Ніхто в житті не буде так любити вас. Ось ви у мене закохались, а я ніби і сама в

себе закохалась, усе радію за себе. А якщо ви мене кинете...

Вискочивши з гарячим обличчям під навіс заднього ґанку у заметіль, вона, стоячи, присіла на мить, потім кинулась назустріч білим вихорам на передній ґанок, потопаючи вище голих колін.

У передпокою пахло самоваром. Стара покоївка, сидючи на рундуці під високим вікном у снігу, сьорбала з блюдечка і, не відриваючись від нього, скосилася на неї:

— Куди це тебе носило? Вся заліплена снігом.

— Петру Миколайовичу чай подавала.

— Що ж ти йому в людську, чи що, подавала? Знаємо ми твій чай!

— Ну, знаєте, і на здоров'я. Пані встали?

— Надумалась! Раніше за тебе.

— І все чомусь ви сердитесь!

І, щасливо зітхнувши, вона пішла за перегородку, за своєю чашкою, і ледь чутно заспівала там:

*Уж как выйду я в сад,
Во зеленый сад,
Во зеленый сад гулять,
Свою милова встречать...*

Вдень, сидючи в кабінеті за книгою, слухаючи все той же шум, який то слабшав, то загрозливо зростав навколо будинку, що все більше тонув у снігах серед молочної білизни, яка неслася з усіх боків, він думав: як стихне, відразу поїду.

Ввечері він знайшов хвилину сказати їй, щоб вона прийшла до нього пізньої ночі, коли дім міцніше усього спить, — на всю ніч, до ранку. Вона похитала головою, подумала і сказала: добре. Це було дуже страшно, але тим солодше. Те ж саме відчував і він. І ще хвилювала жалість до неї: і не знає, що це їх остання ніч!

Вночі він то засинав, то в тривозі прокидався: чи наважиться прийти? Пітьма дому, шум навколо цієї пітьми, трясуться віконниці, в печі раз-у-раз завиває... Раптом він від страху отямився: не почув, — почути її у тій злочинній обережності, з якою вона пробиралася у густій темряві по дому, було неможливо, — не почув, а відчув, що вона, невидима, вже стоїть біля тахти. Він простягнув руки. Вона мовчки пірнула під ковдру до нього. Він чув, як стукає її серце, відчував її замерзлі босі ноги і шепотів найгарячіші слова, які тільки міг знайти і вимовити.

Вони довго лежали так, груди до грудей, цілуючись так міцно, що боляче було зубам. Вона пам'ятала, що він не велів їй стискати рот, і, намагаючись догодити йому, розкривала його, як галчєня.

— Ти либонь зовсім не спала?

Вона відповіла радісним шепотом:

— Ні хвилиночки. Все чекала...

Намацавши на столику сірники, він запалив свічку. Вона ахнула у страху:

— Петрику, що ж це ви зробили? Ану ж бо стара прокинеться, побачить світло...

— Чорт з нею, — сказав він, дивлячись на її зашаріле личко. — Чорт з нею, я хочу бачити тебе...

Взявши її, він не зводив з неї очей. Вона прошепотіла:

— Я боюсь, — що це ви на мене так дивитесь?

— А те, що кращої за тебе немає на світі. Ця голівка з цією маленькою косою круг неї, як у молоденької Венери...

Очі її засяяли сміхом, щастям:

— Яка це Вінера?

— Та вже така... І ця сорочечка...

— А ви купіть мені міткалеву... Напевне, ви справді мене дуже любите?

— Нітрохи не люблю. І знову ти пахнеш чи то перепелом, чи то сухою коноплею...

— Чому ж вам це подобається? От ви казали, що я завжди говорю в цей час... а тепер... самі говорите...

Вона почала все міцніше притискати його до себе, хотіла ще щось сказати і вже не могла...

Потім він погасив свічу і довго лежав мовчки, кутив і думав: а все-таки треба сказати, жакливо, але треба! І ледь чутно почав:

— Танечко...

— Що? — так само таємниче спитала вона.

— Адже мені треба їхати...

Вона навіть підвелась:

— Коли?

— Все-таки скоро... дуже скоро... У мене є невідкладні справи...

Вона впала на подушку:

— Господи!

Якісь його справи десь там, у якійсь Москві, викликали в неї щось подібне до благоговіння. Але як же розлучитися з ним заради цих справ? І вона замовкла, швидко і безпомічно шукаючи подумки виходу з жаху цієї безвиході. Виходу не було. Хотілося крикнути: "Візьміть мене з собою!" Але вона не сміла — хіба це можливо?

— Я ж не можу вік тут жити...

Вона слухала і погоджувалась: так, так...

— Я ж не можу взяти тебе з собою...

Вона раптом відчайдушно вимовила:

— Чому?

Він швидко подумав: "Так, чому, чому?" І квапливо відповів:

— У мене немає дому, Таню, я все життя їжджу з місця на місце... В Москві живу в номерах... І ні з ким ніколи не одружусь...

— Через що?

— Через те, що таким вже я вродився.

— І ні на кому ніколи не женитесь?

— Ні на кому, ніколи! І даю тобі чесне слово, мені, їй-богу, необхідно, дуже важливі

і невідкладні справи. На Різдво неодмінно приїду!

Вона припала головою до нього, полежала, капаючи на його руки теплими сльозами, і прошепотіла:

— Ну, я піду... Скоро світати почне...

І, піднявшись, стала в темряві хрестити його:

— Збережи вас Цариця Небесна, збережи Матір Божа!

Прибігши до себе за перегородку, вона сіла на постіль і, притиснувши до грудей руки, злизуючи з губ сльози, почала шепотіти під гул заметілі у сінцях:

— Господи батечко! Царице Небесна! Дай, господи, щоб не стихало хоч іще днів зо два!

За два дні він поїхав, — ще пробігали двором стихаючі вихори, та він не міг більше продовжувати її і свою таємну муку і не піддався умовлянням Казакової почекаати хоч до завтра.

І дім, і вся садиба спустіли, вмерли. І уявити собі Москву і його в ній, його життя там, якісь його справи, не було жодної можливості.

На Різдво він не приїхав. Що це були за дні! У якій муці нескінченного чекання, в якій жалюгідній облуді перед собою, ніби і немає ніякого чекання, ішов час від ранку до вечора! І усі Святки вона ходила в своєму найкращому уборі – у тій сукні і в тих півчобітках, в яких він зустрічав її тоді восени на вокзалі, у той незабутній вечір.

На Хрещення вона чомусь жадібно вірила, що ось-ось з'являться з-під гори мужицькі санки, які він найме на станції, не приславши листа, щоб за ним вислали коней, весь день не вставала з рундука у передпокою, дивлячись у двір до болю в очах. Дім був порожній, — Казакова поїхала в гості до сусідів, стара обідала у людській, сиділа там і після обіду, насолоджуючись лихослів'ям перед кухаркою. А вона навіть і обідати не ходила, сказала, що живіт болить...

Та от стало вечоріти. Вона поглянула ще раз на порожній двір у блискучому насту і піднялась, твердо сказавши собі: кінець, нікого мені більше не потрібно, нічого не бажаю чекати! – і пішла, ошатна, ніби гуляючи, по залі, по вітальні, у світлі зимової, жовтої зорі з вікон, голосно і безтурботно заспівала – з полегшенням закінченого життя:

*Уж как выйду я в сад,
Во зеленый сад,
Во зеленый сад гулять,
Свою милова встречать!*

І саме на словах про милого ввійшла у кабінет, побачила його порожню тахту, порожнє крісло біля письмового столу, де колись сидів він з книгою в руках, і впала в крісло, головою на стіл, ридаючи і кричачи: "Царице Небесна, пошли мені смерть!"

Він приїхав у лютому – коли вона вже зовсім поховала в собі будь-яку надію побачити його хоч ще один раз у житті.

І нібито повернулось усе колишнє.

Він був вражений, побачивши її, — так схудла і змарніла вона вся, такі несміливі і сумні були її очі.

Здивувалась і вона в першу хвилину: і він здався їй нібито іншим, постарілим, чужим і навіть неприємним – вуса у нього стали начебто більшими, голос грубішим, його сміх і розмова, поки він роздягався у передпокої, були надто голосні і неприродні, їй незручно було поглянути йому у вічі... Але обоє намагались приховати все це один від одного, і незабаром все пішло нібито як перше.

Потім знову став наближатися страшний час – час його нового від'їзду. Він поклявся їй на образ, що приїде до Святої і вже на ціле літо. Вона повірила, але подумала: "А влітку що буде? Знову те саме, що тепер?" Цього тепер їй було вже мало – потрібно було або зовсім, зовсім колишнє, а не повторення, або нероздільне життя з ним, без розлук, без нових мук, без сорому даремного чекання. Але вона намагалась гнати від себе цю думку, намагалась уявити собі усе те літнє щастя, коли стільки буде їм свободи всюди... — вночі і вдень, в саду, в полі, на току, і він буде довго, довго біля неї...

Напередодні його нового від'їзду ніч була вже передвесняна, світла і вітряна. За домом хвилювався сад, і все долинали звідти принесене вітром зле і безпомічне, уривчасте гавкання собак над ямою у ялинах: там сиділа лисиця, яку спіймав у пастку і приніс на панський двір лісник Казакової.

Він лежав на тахті на спині, заплющивши очі. Вона поруч з ним на боку, підклавши долоню під сумну голівку. Обоє мовчали. Нарешті вона прошепотіла:

— Петрику, ви спите?

Він відкрив очі, глянув у легкі сутінки кімнати, осяяні зліва золотистим світлом з бічного вікна:

— Ні. А що?

— Адже ви мене більше не любите, дарма згубили, — спокійно сказала вона.

— Чому ж дарма? Не кажи дурниць.

— Гріх вам буде. Куди ж я тепер дінуся?

— А навіщо тобі кудись діватися?

— От ви знову, знову поїдете в цю свою Москву, а що ж я одна тут буду робити!

— Та все те ж, що й раніше робила. А потім – адже я тобі твердо сказав: на Святій приїду на ціле літо.

— Так, можливо, і приїдете... Тільки раніше ви мені не казали таких слів: "А навіщо тобі куди-небудь діватися?" Ви мене справді любили, говорили, що милішої за мене не бачили. Та й хіба я такою була?

Так, не такою, подумав він. Жахливо змінилась. Навіть тілом стала якась квола, всі кісточки відчутні...

— Пройшла моя пора, — сказала вона. – Заскочу, бувало, до вас – і боюсь до смерті й радію: ну, слава богу, стара заснула. А тепер і її не боюсь...

Він знизав плечима:

— Я тебе не розумію. Дай-но мені цигарки зі столика...

Вона подала. Він закурив:

— Не розумію, що з тобою. Ти просто нездорова...

— Ось тому, напевне, і не мила я вам стала. А чим же я хвора?

— Ти мене не розумієш. Я кажу, що ти нездорова душею. Тому що подумай, будь ласка, що таке сталося, звідки ти взяла, що я тебе більше не люблю? І навіщо торочити одне й те саме: бувало, бувало...

Вона не відповіла. Світило вікно, шумів сад, долинали уривчасте гавкання, зле, безнадійне, жалібне... Вона тихенько злізла з тахти і, притиснувши рукав до очей, похитуючи головою, м'яко пішла у своїх шерстяних панчохах до дверей у вітальню. Він неголосно і суворо покликав її:

— Таню!

Вона обернулася, відповіла ледве чути:

— Чого вам?

— Іди до мене.

— Навіщо?

— Кажу, іди.

Вона покійно підійшла, схиливши голову, щоб він не бачив, що все лице у неї в сльозах.

— Ну, що вам?

— Сядь і не плач. Поцілуй мене - ну?

Він сів, вона сіла поруч і обняла, тихо ридаючи. "Боже мій, що ж мені робити! - з відчаєм подумав він. - Знову ці теплі дитячі сльози на дитячому гарячому обличчі... Вона навіть і не підозрює всієї сили мого кохання до неї! А що я можу? Забрати її з собою? Куди? На яке життя? І що із цього вийде? Зв'язати, згубити себе навіки?" І почав швидко шепотіти, відчуваючи, як і його сльози лоскочуть йому ніс і губи:

— Танечко, моя радосте, не плач, послухай: я приїду весною на все літо, і ось правда підемо ми з тобою "у зелений сад" — я чув цю твою пісеньку і повік не забуду її, — поїдемо на шарабані до лісу - пам'ятаєш, як ми їхали на шарабані зі станції?

— Ніхто мене з тобою не пустить! - гірко прошепотіла вона, мотаючи на його грудях головою і вперше сказавши йому "ти". - І нікуди ти зі мною не поїдеш...

Але він вже чув у її голосі несміливу радість, надію.

— Поїду, поїду, Танечко! І не смій мені більше говорити "ви". І плакати не смій...

Він взяв її під ноги у шерстяних панчохах і пересадив її, легеньку, до себе на коліна:

— Ну скажи: "Петрику, я тебе дуже люблю!"

Вона тупо повторила, гикнувши від сліз:

— Я тебе дуже люблю...

Це було в лютому страшного сімнадцятого року. Він був тоді в селі востаннє у житті.

22.10.1940